

УДК 821.161.2.091:398Українка(477.82)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.1.3>

В. В. ДАЦЮК

викладач словесних дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: datsyk8229@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-3225-2902>

Л. М. ШУСТ

кандидат філологічних наук,

викладач словесних дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: lyud_mylka@ukr.net,

<http://orcid.org/0000-0001-6761-5497>

О. М. ГОНЧАРУК,

кандидат педагогічних наук,

викладач словесних дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: super_lenagoncharuk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8777-089X>

СИМВОЛІКА КВІТІВ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Одним із яскравих прикладів синкретизму конкретно-історичного і загальнолюдського через умовні форми й міфологію, філософського осмислення символіки дерев, рослин, квітів українській літературі є творчість Лесі Українки. Багатство образів та символів, новаторське їх трактування та надання нових відтінків традиційному звучанню – все це притаманне ліриці поетеси.

Найчастіше у віршах образи квітів не конкретизовані, тобто вжиті доволі абстрактні поняття: весняні квіти, весняний цвіт, барвисті квітки. Тому читач вільний уявляти кожен барву й кожен квітку, яка тільки цвіте весною. Вони переважно асоціюються із весною, пробудженням природи після сну й запусіння. Разом із тим квітка – символ пошани, слави, возвеличення. Саме наявність квітів здатна прикрасити життя, наповнити його новими сенсами, полегшити важку працю або й душевні страждання. У традиційному фольклорному ключі із квіткою порівнюється молода дівчина. У ряді творів на образі квітів побудована антитеза.

Детальніше проаналізовані образи-символи троянди й лілії як улюблених квіток авторки. Звернуто увагу на опоетизування екзотичних квіток: граната, магнолії, мімози.

Особливе місце в інтимній ліриці Лесі Українки є поезія в прозі «Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами». Тут образ троянди набуває нового трагічного звучання, підсилюючись епітетом зів'ялі.

Особистий біль і пекельна туга, трагічна печаль і скорбота в поезіях Лесі Українки переплітаються з усенародним горем. У таких умовах зростає квітка ломикаменю, яка все перемогла і розквітла над смертю.

У поезіях Лесі Українки багато інтерпретацій образу-символу квітки. Вони стали невід'ємною частиною образності творів поетеси, надали їм оригінальності, різноплановості.

Ключові слова: символіка, квіткові вірші, поезія Лесі Українки, образи-символи, квіти.

Постановлення проблеми. Для художньої літератури XIX ст. притаманне концентроване вираження думки, гранична узагальненість та алегоризм. У реалізмі тих днів помітно посилюється тенденція до лірико-філософського осмислення світу, підносяться загальнолюдські

моральні цінності. Подано спроби поєднати конкретно-історичне і загальнолюдське за допомогою умовних форм і міфології, по-філософськи осмислити символіку довоколишнього світу.

Одним із яскравих прикладів такого синкретизму в українській літературі є творчість Лесі

Українки. Багатство образів та символів, новаторське їх трактування та надання нових відтінків традиційному звучанню – усе це повною мірою притаманне ліриці Лесі Українки. Вона тонко відчувала слово, могла за допомогою найпростіших штрихів, стислих фраз намалювати прекрасні пейзажі, передати найглибші порухи душі, відтворити найпотаємніші мрії та почуття. Пейзажі Лесі Українки не статичні, а повні руху, живі, персоніфіковані. Вони взаємодіють зі світом людей, співпрацюючи чи ворогуючи з ним. Поетичні тексти авторки насичені символікою, яка особливо яскраво виявляється у квіткових мотивах.

Аналіз попередніх досліджень. Творчість Лесі Українки була і лишається об'єктом досліджень багатьох учених. Одним із найповніших, на нашу думку, є монографія В. Агеєвої [Агеєва]. Символізм окремих образів у творчості письменниці розглядали Е. Боєва (символіка рослинної номінації) [Боєва], О. Колесник (архетипічна символіка), Н. Мизак і А. Яремчук (біблійна символіка) [Мизак]. Незважаючи на спорадичні розвідки щодо «квіткових» мотивів Лесі Українки (статті С. Кожевнікової [Кожевнікова], Г. Левченко [Левченко]), вважаємо цю тему недостатньо дослідженою, адже образи квітів – одні з найчастіших в аналізованій поезії.

Результати та дискусії. Ранні вірші поетеси – це період становлення таланту, період шукань і сумнівів, коли молода поетеса милувалася природою, витала у сфері якихось абстрактних людських стосунків. Тут натрапляємо й на наївно-дитячі твори «Любка», «Конвалія», і на вірші, перенасичені трояндами і соловейками, багряними зорями і дівочими сльозами («Співець», «Напровесні», «На давній мотив»). Примітно, що І. Франко дав таку характеристику раннім творам Лесі Українки: «Цвіти і зорі, зорі і цвіти – оце й весь зміст тих поезій» [Франко : 263]. На думку Г. Левченко, природно, що критик-чоловік у творчості юної дівчини (традиційно й у фольклорі порівнюваної з квіткою, до того ж традиційно жіночим залишається саме заняття – вирощувати квіти) виокремлює квітковий мотив [Левченко : 21].

Леся Українка любила квіти. При тому важко виокремити ті, яким надавала перевагу, бо у «квіткових» віршах бачимо чи не всю квіт-

кову парадигму. Поетеса присвячувала квітам вірші, виводила їх як символи в багатьох творах [Мазепа : 42]. До речі, «квітковими» або ж «квітчастими» свої поезії називала сама авторка: «Тоді ж у мене і квітчасті вірші / Жартуючи, лилися з-під пера, – / Але тепер нема квіток для мене / Ні в полі, ні в діброві, ні в душі» [Українка : 269].

Найчастіше у віршах образи квітів не конкретизовані, тобто вжиті доволі абстрактні поняття: весняні квіти, весняний цвіт, барвисті квітки. Тому читач вільний уявляти кожну барву й кожну квітку, яка тільки цвіте весною. Така неозначеність увиразнює алегоризм та символізм цих образів [Левченко : 23]. Вони переважно асоціюються із весною, пробудженням природи після сну й запустіння: «І весняні квітки запашині / Не для мене розквітли у гаю, – / Я не бачу весняного раю» [Українка : 65]; «А думка рветься в той широкий світ, – / Його вкрива тепер весняний цвіт...» [Українка : 78]; «І заквітне ваше поле, / І зазеленіє, – / Знов його весна прекрасна / Квіточками вкриє» [Українка : 131]; «Співай же за мною / Про те, як весною / Усе відживається знов, / Про квіти весняні / І речі кохані, / Про першу весняну любов» [Українка : 186]. Саме любов людини до квітів, що асоціюються передусім з весною і красою, зробила їх об'єктом культу [Жайворонок : 280].

У практиці ритуального використання квітів знаходимо сліди найдавніших вірувань, пов'язаних з культом Великої богині – уособленням життя, землі й плодючості [Словник символів]. Тож разом із тим квітка – символ пошани, слави, возвеличення: «Кому се так квіточками та вінками, / Та віттям гордеє чоло вінчають?» [Українка : 450]; «Цвіли в них і лаври, і квіти барвисті, / І навіть терни їх були позлотисті, / Кайдани — і ті золоті!» [Українка : 202]; «Будуть зорі встилати розложистий шлях, / Наче шлях тріумфатора квіти» [Українка : 175]; «Мудрим людям достаються / Поцілунки, лаври, квіти» [Українка : 279]; «Чи сльози, чи квітки від нас належать вам, / Підкошені в розцвіті сил герої?» [Українка : 215]. Та в деяких віршах («Мій шлях» та «Епілог» із циклу «Невольницькі пісні») авторка доводить, що для народного співця квітчанню славою – то недосяжна мрія, що йому дістаються лише терни та сльози: «...нащадки не складуть

вінців вам на труну, / вам не квітки пристали,
тільки сльози!» [Українка : 216].

Лірична героїня Лесі Українки вважає квіти найкращим подарунком: «...блакитні й білі проліски цвіли, і я втішалася весняними квітками, так, мовби всі вони росли для мене...» [Українка : 275]; «У вікно до мене / Заглянули від яблуні гілкі, / Замиготіло листячко зелене, / Посипались білесенькі квітки» [Українка : 141]. Припускаємо, що таке ставлення до звичних людських радощів спричинене тривалою хворобою поетеси. Відомо, що в час загострення туберкульозу жінка тижнями могла бути прикутою до ліжка, не маючи змоги перебувати на природі. Можливо, тоді поетеса почала сприймати квітку як стан власної душі, як нагороду за пережиті муки – як фізичні, так і душевні: «А в серденьку твоєму цвіт весняний, / то білий, то рожевий, то червоний, / віночком зацвіте і той віночок / завітчає те щастя молоде, / що поцілунком визволяє серце» [Українка : 323]; «Коли дивлюсь глибоко в любі очі, / в душі цвітуть якісь квітки урочі» [Українка : 355]; «Коли часами в сутіні щоденній / яскрава квітка щастя процвіте, / її приймаю не як надгороду, – / як дар, як диво, як нежданий рай, / відкритий на хвилину з ласки неба, / як легендарний з папороті цвіт» [Українка : 337]; «Ти квітами серця мого дорогу собі устелила» [Українка : 170]; «...щоб не заглухли в серці дикі рожі, / поки нова не зацвіте весна» [Українка : 218]; «І кожний раз на голос того співу / Із мого серця квіти виростають» [Українка : 431]; «Тоді ж у мене і квітчасті вірші / Жартуючи, лилися з-під пера, – / Але тепер нема квіток для мене / Ні в полі, ні в діброві, ні в душі» [Українка : 269].

На думку Г. Левченко, поетеса вкрай рідко звертається до образу квітів як елементу пейзажу й майже ніколи не використовує лексему «квіти» у звичайному референційному сенсі [Левченко : 22]. Квітка – символ життя, відродження, щастя, кохання: «Чий дух одважився б іти за ним блукати / По тій діброві, якби там між терням / Квітки барвисті вічні не цвіли?» [Українка : 208]; «Пусти мене, мій батеньку, на гори, / де ряст весняний золотом жаріє» [Українка : 339]; «Квітки цвітуть і золотом багряним, / немов огнем, долина пойнялась, / співає щастя над своїм коханим, / і ні одна сльоза не пролилась» [Українка : 319]. І навпаки: коли

зникають чи в'януть квіти – це поганий знак, він віщує небезпеку, часто смертельну: «Я ж без тебе, мов квітка, зів'яла» [Українка : 168]; «...більш мені не прийдеться побачить / того садочка спогадів моїх, / що міниться барвистими квітками» [Українка : 218]; «...і на воді це б колихались тільки / мої квітки, що не пішли зо мною / на дно ріки» [Українка : 225]; «Ох, як то тяжко тим шляхом ходити, / широким, битим, курявою вкритим, / де люде всі отарою здаються, / де не ростуть ні квіти, ні терни!» [Українка : 228] «Мої мрії найкращії в'януть, / Мов розквітлі в осені квіти, / Що розквітлі, щоб зараз змарніти, / Щоб на сонечко раз тільки глянуть» [Українка : 258]; «Не всі мої квітки пішли з тобою / В сирую землю» [Українка : 430].

Саме наявність квітів здатна прикрасити життя, наповнити його новими сенсами, полегшити важку працю або й душевні страждання: «А в пшениці то мак, то волошки / закресли б роботоньку трошки» [Українка : 236]; «...ясна квіточка потьмарилася, / райська земля засмутилася» [Українка : 373]; «Квітка торкнула, і сніг загорівся, / мов золотее багаття» [Українка : 326].

Порівняння молоді дівчини із квіткою – традиційне для українського фольклору. Тому можемо стверджувати, що в таких віршах Лесі Українки простежуються й підкреслюються фольклорні мотиви: «Може, колись оцей милий, / Що так любить дуже, – / Тебе, квіточку зів'ялу, / Залишить байдуже!..» [Українка : 72]; «Не дивуйте, що квітом прекрасним / Розцвілася дівчина несміла» [Українка : 73]; «Не плач, моя рожє, / Весна переможе!» [Українка : 134]; «...і полягла вона, / Немов пририта градом ніжна квітка» [Українка : 154]. Фольклорні квіткові мотиви є ключовими в поезії «Калина»: «Чия то могила в полі при дорозі, / Що над нею калинонька цвіте на морозі, / Що на тій калині листя кучеряві, / А між цвітом білесеньким ягідки криваві» [Українка : 307]. Тут бачимо не тільки характерні для фольклорних творів суфікси пестливості (-оньк-, -есеньк-), а й використання сталих епітетів, що зближує текст із народною піснею.

Спорадично квітка має символіку козацького запалу, нездоланності: «Виросла там квітка у темниці, в ямі, – / Ми її зірвали, нехай буде з нами! / Квітка тая, може, виросла

з якого / *Козацького серця, щирого, палкого?..*» [Українка : 115]. Цікавого звучання набув у Лесі Українки образ рута. Вона є символом очищення, дівочості, цнотливості, відвернення злих духів. У Європі набула значення смутку, горя [Словник символів]. Поетеса протиставляє ці два трактування, і тому рута набуває у віршах Лесі Українки символічних рис волі: «*Хай процвітає ваша воля, як рута!*» [Українка : 361]. Завважмо, що в автографі авторка розглядала, але згодом викреслила такий варіант: «*Хай [процвітає], як [ярая] рута*» (за примітками [Українка : 774]). Розуміємо наповнення епітета «ярий»: той, що зійшов після зимових морозів.

Інколи образ квітки набуває іншого, зовсім протилежного значення. За красою може ховатися підлість і зрада: «*Приторкнутись ти хочеш близьенько, / придивитись до нього пильненько, / скинуть з нього покраси й квітки*» [Українка : 235]. Також квіти часто символізують потойбічне життя: «*Знаю добре – вже вирости квіти й трава / на могилах, що стали над вами*» [Українка : 343]; «*Тремтять в моєму серці тії квіти, / Що ти не міг їх за життя зірвати, / Що ти не хтів їх у труну сховати*» [Українка : 303]. Зазвичай для такого образу додатково використаний характерний епітет.

Часто конкретизує символіку узагальненого образу квітки саме колір. Він надає позитивної конотації: «*А в серці розкішно цвіте-процвітає / Злотистая квітка-надія*» [Українка : 66]; «*І любо так, і серце щастям б'ється, / Думки цвітуть, мов золоті квітки*» [Українка : 292]; «*Я золотим квіткам віддам всі мрії, / а вітрові свою дівочу волю*» [Українка : 339] (У світовій символіці золота троянда означала досконалість [Словник символів]). Натомість інтерпретація червоного кольору через епітет *кривавий* надає поетичному малюнку трагізму, невідворотності: «*Ти мені заповідав скрасити могилу твою / В білий мрамор і плющ, і криваві осінній рожі*» [Українка : 304]; «*Загорися ти, мове серденько, / запалай пожаром. / Коли ношу криваві квіти, / нехай же недаром!*» [Українка : 358]. Червона троянда (у Лесі Українки – кривава) стала символом крові Христа, що страждав [Словник символів]. Від кольору квітів змінюється і їхнє символічне значення.

Примітно, що в ряді творів на образі квітів побудована антитеза. Такої ж думки Г. Лев-

ченко, яка стверджує, що квіти як символ життєздатності й потуги до розвитку природних явищ та душевних рис у ліриці Лесі Українки зазвичай витворюють опозицію пейзажу, позбавленому флори, протиставляючись каменю, безживному ґрунту чи морозу [Левченко : 24–25]: «*Я на вбогім, сумнім перелозі / Буду сіять барвисті квітки, / Буду сіять квітки на морозі*» [Українка : 74]; «*Чи тільки терни на шляху знайду, / Чи стріну, може, де і квіт барвистий?*» [Українка : 77]; «*На гострому, сірому камені блиснуло щось, наче плімінь: / Квітка велика, хороша, свіжі пелюстки розкрила*» [Українка : 181]; «*...схились, мов квітка, на жертовний камінь*» [Українка : 339]; «*Нехай мої співи й садочки квітчаті / Заснули, оковані сном зимовім, – / Весною й пісні, і квітки на гранаті / Вогнем загоряться новим!*» [Українка : 189]; «*Тож не зійде рута / на твоїй ріллі, / а зійде отрута, / жалі не малі*» [Українка : 236]; «*...проліски в рідкій травиці тоненькій, / се була прівесна, щастя вінець? <...> пізніх троянд процвітанья яскраве / осінь віщує — чи то ж і мою?*» [Українка : 233].

Поезія «В магазині квіток», на нашу думку, теж побудована на антитезах і, як наслідок, демонструє суперечливість між життям у місті і сільською природою. Героїня марить пролісками – першими весняними квітками, але міська крамниця квітів викликає в неї тривожні відчуття: «*Як душно, як тісно, немов у темниці! / Сей пах мов отрута яка!*» [Українка : 88]. Прагнення героїні купити саме проліски пояснюється й народним повір'ям, що, знайшовши на Благівіщення пролісок, «матимеш щастя» [Жайворонок : 486].

За нашими спостереженнями, письменниця загалом любила прості польові квіти більше, ніж екзотичні рослини: «*Чи є краці між квітками / Та над весняний?*» [Українка : 107]; або ж: «*Ти хотів би квіток на дорозі моїй? / Нащо сипати їх попід ноги? / Хай живуть вони в ніжній красі чарівній, – / я сама їх знайду край дороги*» [Українка : 313]. Під вікнами «Лесиноного будинку» в Колодяжному сестра Ольга сіяла особливо запашні квітки – резеду й нікотіану. Однак вони практично не згадуються в аналізованій поезії. Так, вишукана нікотіана надихнула Лесю Українку на поезію «Impromptu» тільки через закид російського письменника Григорія Мачтета,

який висловив сумнів, чи письменниця здатна створити текст російською.

Троянда – дуже характерна квітка для творчості Лесі Українки. У вірші «Співець» поетеса визнає перевагу троянди над іншими квітками: «Гордо палала троянда розкішна, / Найкраща з квіток» [Українка : 80]. У цьому контексті не зовсім виправданою видається твердження Г. Левченко про актуалізацію в цій поезії давньоіранської легенди про призначення білої троянди царицею квітів і закоханість у неї солов'я. «Коли соловейко побачив нову царицю квітів, то був так заворожений її красою, що в захопленні притис троянду до своїх грудей... Але шипи вп'ялися йому в серце, кров бризнула з грудей бідолохи й зросила ніжні пелюстки квітки» (цит. за [Левченко : 27]). Далі дослідниця твердить, що Леся переосмислює цю легенду, позбавляючи її трагічного фіналу. Не можемо погодитися з цією думкою, адже з вірша зрозуміло, що соловей просто полетів у вирій, покинувши любов троянду.

В українській традиції троянда (ружа) – символ дівочої краси, молодості, привабливості [Жайворонок : 510]: «Так, була моя пісня палка. / Вислухала товаришка спів, / Мов троянда уся паленіла, / І слеза в неї в очах бриніла» [Українка : 165]. Але ця квітка дуже непередбачувана, адже має як гарний цвіт, так і підступні колючки: «Ви і в горі, і в radoщах, все були вкупі, / наче троянди рожеві на куцику спільнім, / а брати коло вас, наче гілля троянди колюче, / всякому рану готові були заподіять» [Українка : 321]. Зауважимо, що символіка троянди теж творить своєрідний дисонанс: вона водночас – символ небесної досконалості та земних пристрастей; часу і вічності, життя та смерті [Словник символів]. Червоне забарвлення квітки, що нагадує кров, додає відчуття небезпеки: «...в вінку палали кров'ю дикі рожі, / слова, мов квіти яриї, цвіли» [Українка : 217].

Окремі дослідники вважають, що лілеї належали до улюблених квітів Лесі Українки. Вони процвітали під вікнами «білого домика» в Колодяжному. Їх вона опоетизувала в казці «Лелія», вкладаючи в «уста» квіток ритмізовану мову [Мазепа : 43]. Їх авторка оспівала й у вірші «На давній мотив». Тут розкривається символіка квітки: «Радісна, тиха надія, мов квітка лілеї, розквітла» [Українка : 105]. Лілії у творчості

Лесі Українки набувають зовсім нового, нетрадиційного звучання. У фольклорі лілія – це символ смутку, а в неї – втілення надії, ніжної, недосяжної, але такої бажаної та хвилюючої. Крім того лілія – ознака витонченого смаку, розкоші, вишуканості; багатства; надії на достаток; благовоління; поваги [Словник символів].

Поєднання троянди й лілеї як квіток, що символізують кохання, простежуємо в поезії «На давній мотив» [Українка : 105]. Поетеса сама стверджує, що «лелія біла – / Квітка чистої та любові надії», а «червона рожка – / То кохання квітка та розкоші!». Однак коли закохані хочуть до тих торкнутися, квіти в'януть і падають до ніг. Семантика образу видається цілком зрозумілою: кохання зів'яне. Але ні самі герої, ні авторка не хочуть у це вірити: «Дай їм, Боже, щоб було все гоже!..» [Українка : 106]. То, можливо, квіти зів'яли тільки тому, що їх торкнулася людська рука. Сама Леся Українка воліла милуватися живими, незірваними квітами: «Та й за віщо б ті квіти карали мене, / я ж не буду їх рвати руками, / ні під ноги топтати, мов зілля дрібне, / тільки злегка торкнуся устами» [Українка : 313].

Оскільки Леся Українка часто була в Криму, Грузії та Єгипті, то не могла не ввести у власні вірші місцеву екзотику. Саме так з'являються образи квіток граната, магнолії, мімози: «В гаю далекім, в гущавині тишиній, / Квіти гранати палкі розцвітають, / Мов поцілунки палкі на устах» [Українка : 179]; «...нестямилась, як руки самохить / для тебе почали вінок сплітати – / була твоя краса, як ті гранати...» [Українка : 290] (гранатові квітки – то заснули почуття, які невід'ємні від щасливих пісень); «До кіпариса магнолія пишиная / Чолом завітаним ніжно схилилася» [Українка : 179]; «Нам не раз крізь волосся світила зоря, / мов горючий в темному листі» [Українка : 232]; «Ніжні мімози і ті розгорнули листочки гарячі, / мліють без мрії...» [Українка : 407].

В інтимній ліриці поетеси домінують сумні мотиви, туга за недосягнутим, втраченим коханням. Там є сторінки особливі, надзвичайно суб'єктивні і болючі. Це поетичний відгомін жорстоких ударів долі, спричинених смертю близької людини – білоруса Сергія Мержинського [Сукач : 5]. І хоч як уникала письменниця автобіографізму в художній твор-

чості і була надзвичайно стримана у вираженні інтимних почуттів, все ж ці сторінки живої любові, пов'язані з постаттю Мержинського, не могли не прорватися в поезію.

Особливе місце в інтимній ліриці Лесі Українки є поезія в прозі «Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами». У самому лише звертанні «*Ти, мій бідний, зів'ялий квіте!*» – уся трагедія приреченого хворого. У цьому речитативному творі опоетизовано самопожертвну любов, що поділяє з коханим і щастя, і горе. Квіти, навіть найкращі з них – троянди (пам'ятаємо, що саме ця квітка – символ кохання), зів'януть, але квіти серця ніколи не в'януть. І ті квіти, які коханий зірвати чомусь не міг і не хотів ховати в труну, будуть у серці ліричної героїні до останнього дня її життя, до останнього подиху. У «Словнику символів» знаходимо твердження, що троянда була й символом смерті, вважалося, що весною вона цвіте не тільки на радість живим, але й для втіхи померлим. Коли римляни відправляли поминки, головну роль на них відігравали троянди: їх ділили між присутніми, гірляндами прикрашали могили. Греки носили троянди на голові і грудях як знак трауру, як символ короткочасності, плинності нашого життя. На надмогильних пам'ятниках часто розвішували бутони троянд, що символізувало нескінченність [Словник символів]. Образ в'янутих білих троянд у творі Лесі Українки доповнюють ще й інші образи-порівняння: тонка тремтяча рука коханого – це тремтяча струна, людина, яка вмирає.

На думку С. Романова, хронологічні пласти цього листа пов'язано з душевними станами авторки, що сама перебуває у міжчассі. А найефемернішим відчувається сучасне — щемливим пахом зов'ялих квітів і розпачливим погуком: «*Крізь темряву у простір я простягаю руки до тебе: візьми, візьми мене з собою, се буде мій ратунок. О, ратуй мене, любий! / І нехай в'януть білі й рожеві, червоні й блакитні троянди*». І перша драма письменниці мала назвою все ту ж екзотичну, нереальну блакитну квітку. А тепер вона сама переживала з величезною експресією описану чотири роки тому історію «смертельного кохання». Що вона могла, коли до моторошної дзеркальності повторювався / здійснювався в її житті її літературний сюжет?

[Українка : 37]. До речі, драму «Блакитна троянда» високо оцінив сам Сергій Мержинський, котрий навіть пропонував посприяти в тому, щоб поставити її на сцені театру в Мінську. Тому важко сказати, чи образ блакитної троянди має тут традиційну символіку – чистоти, високої любові, потаємного бажання (пор. рядки з вірша «La» циклу «Сім струн», де блакитний має саме таке значення: «*Ще маревом легким над нами вітає / Блакитна весняная мрія*» [Українка : 66]), чи одним з найяскравіших спогадів про Сергія Мержинського. Завважимо, що образ блакитної квітки лотосу в Лесі Українки з'являється як символ відходу в потойбічний світ: «*Лотосу квіти блакитні, в'януци, гнулись додалу. / І пліла так червона барка, мов сонце на захід*» [Українка : 240].

Погоджуємося тут з тезою С. Романова, висловленою в передмові до п'ятого тому повного академічного зібрання творів Лесі Українки, що «новий світ, нової мрії», символом якого є блакитна троянда, важко описати звичними поняттями [Українка : 37–38]. Зазначимо лише, що у традиційній символіці блакитна (голуба) троянда – образ недосяжності, неможливості [Словник символів].

Як дальший розвиток ідеї самозречення і самопожертви в коханні слід розглядати поезію «Хотіла я тебе, мов плющ, обняти» [Українка : 298]. Щось дуже близьке, своє, бачила Леся Українка в плющі. «Недарма я часом порівнюю себе з плющем, єсть в мені щось смуткове, через те, може, люди в журбі горнутья до мене, через те, може, й чуже горе ніколи не здається мені пустим, не вартим уваги», – писала вона сестрі Ользі 1897 року, ще до знайомства з Мержинським [Листи]. Примітно, що ця рослина з'являється в поезіях, написаних після смерті Мержинського, разом із тим же образом троянд, але ті вже криваві осінні: «*Бо мені заповідано в спадок жалобу й красу, / Білий мarmor і плющ, і криваві осінні рожі...*» [Українка : 304]. Читач розуміє, що любов минула, відцвіла, залишивши в душі криваві рани.

Поезія, що з'явилася на межі життя і смерті, – «Все, все покинуть, до тебе поинуть». І тут коханий в образі квітки, але епітет «зів'ялий» змінений іншим – «зламаний»: «*Мій ти єдиний, мій зламаний квіте!*» [Українка : 297].

Любов'ю до Сергія Мержинського надихані також вірші «Не жаль мені, що я тебе кохаю» [Українка : 262], «Квіток, квіток, як можна більше квітів» [Українка : 305]. В останньому вірші лірична героїня символічно обіцяє увічнити образ коханого у своїй творчості: «Я дам живих квіток, зрошу їх крив'ю, / І забличать вони, немов рубіни <...> і не будуть в'януть, / І в землю не підуть, і не умруть, / І ти знов оживеш в вінку живому / Живих квіток» [Українка : 305]. Тавтологія останніх рядків створює моторошну картину, адже здається, що лірична героїня не до кінця усвідомлює безповоротність своєї втрати. Поезія «Остатні квітки» продовжує символіку зів'ялих троянд, де ті з червоних стають кривавими і чекають безповоротного, трагічного кінця: «І зчорніють червоні троянди, / наче в ранах запечена кров... / Ох, нехай же хоч сонця нап'ються, / поки ще їх мороз не зборов!» [Українка : 317].

Особистий біль і пекельна туга, трагічна печаль і скорбота в поезіях Лесі Українки органічно переплітаються з всенародним горем, болями, які йдуть з глибини життя багатостраждального люду, закутого в кайдани неволі. Але ця туга і печаль не від розпачу і не від власних фізичних страждань, на які вона ніколи не скаржилась. На думку Н. Мафтин, хоча в окремих поезіях (особливо – в інтимних) бринять ноти жалю, зітхання, та провідний мотив – громадянський, а домінуючий настрій – життєствердний [Мафтин : 40]. Серце письменниці ятриться від розуміння того, що у кайдани рабства закований дух народу, щоб раб змирився зі своїм ганебним становищем, своєю долею невільника. Сором гнітить і палить душу поетеси, і вона звертається до людського сумління, хоче розбудити почуття гідності і гордості, нагадати, що ти – людина! Лесина національна ідеологія апелювала до героїв-особистостей, які холодний раціоналістичний інтелектуалізм заміняли національно-революційним фанатизмом, замість жалю до поневолених – ненависть до гнобителів, де провідною чеснотою є не співчуття, а відвага [Сулятицький : 18].

Про квітку, яка виросла в кам'янистій безводній пустелі кримського громадя гір, розповідається у вірші «Уривки з листа». Написаний верлібром, він відбиває настрій, що виникає під час безсонних ночей. Тут з'являється образ

квітки ломикамінь. Її поетеса згадує лише раз, але в такому семантичному наповненні, що читач розуміє: саме ця квітка є як ідеалом сильного митця, так і втіленням мужності й незламності самої авторки: «Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг, / Що задавив і могутні дуби, / І терни непокірні. / Квітку ту вчений люде зовуть Saxifraga, / Нам, поетам, годиться назвати її «ломи-камінь» / І шанувати її більше від пишного лавру» [Українка : 181–182]. Ломикамінь – це символ боротьби проти одвічного зла, соціальної й національної кривди, насильства й тупої гнітючої стихії [Словник української мови]. Такий і поет: він повинен своїм словом пробивати камінь жорстоких сердець, своєю піснею пронизувати морок реакції, його запальне слово покликане перемогти всі труднощі, бо велике слово поета не знає ніяких перепон.

Архітектоніка вірша підсилює його символізм, особливо у другій його частині: нагромадження всього мертвого, порох душить людей в його безводних громадах, усе ніби вимерло, і раптом, як різкий контраст – квітка ломикаменя. Вона все перемогла і розквітла над смертю і зморою як життєствердний символ.

Висновки. Поезія Лесі Українки насичена квітковими образами. У статті ми простежили, як змінюється їх символічне наповнення від ранніх творів до поезій початку ХХ століття, які епітети дозволяють посилити або змінити усталену символіку залежно від контекстуального сприйняття. Квіти супроводжували письменницю і в час загострення хвороби, і в моменти особливо сильного душевного болю: вони підтримували її, додавали наснаги або ж ставали фантомами втраченої любові, болючими спогадами про минуле щастя.

Через двопланове трактування каменю і цвіту Лесі Українці вдається протиставити дієве життя і душевну свободу пустці, камінному спокою. Інший план зіставлення – конкретна вказівка на відсутність квітів, як ознака повного запустіння, мертвого духу, відсутності іскри життя. У поезіях Лесі Українки багато інтерпретацій образу-символу квітки. Вони стали невід'ємною частиною образності творів поетеси, надали їм оригінальності, різноплановості. Авторка могла відображати протилежну символіку однієї й тієї ж квітки, змальовуючи радість і тугу одними й тими ж барвами.

Перспективними вважаємо подальші літературознавчі розвідки щодо створення Лесею Українкою оригінальних художніх тропів за допомогою символізму квіткових образів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. 2 вид. Київ : Либідь, 2001. 264 с.
2. Боева Е. Символіка рослинної номінації у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». *Лесья Українка і сучасність*: Зб. наук. пр. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 4, кн. 2. С. 266–275.
3. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Кожевнікова С. «Квітчасті вірші» Лесі Українки. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Вип. 7. Житомир, 2001. С. 63–65.
5. Левченко Г. Квітковий стиль та уламки орфічного міфу в ліриці Лесі Українки. *Слово і час*. 2012. № 2. С. 21–31.
6. Листи Лесі Українки. *Лесья Українка. Енциклопедія життя і творчості*. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1897/18971128.html> (дата звернення: 22.07.2021).
7. Мазепа М. Лесья Українка в поетичній рецепції Володимира Лучука. *Слово і час*. 2016. № 12. С. 41–48.
8. Мафтин Н. Ідеал краси у творчості Лесі Українки. *Дивослово*. 2019. № 2. С. 39–45.
9. Мизак Н., Яремчук А. Біблійна символіка у творчості Лесі Українки. *Релігія та соціум*. 2017. № 3–4. С. 79–87.
10. Словник символів / за заг. ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm> (дата звернення: 21.07.2021).
11. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/lomykaminj> (дата звернення: 21.07.2021).
12. Сукач Н. Чоловіки Лесі Українки: секрети особистого життя великої жінки. *Українська літературна газета*. 2020. 28 лют. (№ 4). С. 5.
13. Сулятицький М. Націоцентризм як світоглядна основа творчості Лесі Українки. *Українська літературна газета*. 2021. 29 січ. (№ 2). С. 1, 18.
14. Українка Лесья. Повне академічне зібрання творів. У 14 т. Т. 5. *Поетичні твори. Ліро-епічні твори*. Луцьк, 2021. 928 с.
15. Франко І. Зібрання творів. У 50 т. Т. 31. *Літературно-критичні праці : 1897–1899*. Київ, 1981. С. 263.

REFERENCES

1. Aheieva, V. (2001). Poetesa zlamu stolit. Tvorchist Lesi Ukrainky v postmodernii interpretatsii [Poet of the turn of the century. Creativity of Lesya Ukrainka in postmodern interpretation]. Kyiv: Lybid. 264 p.
2. Boieva, E. (2008). Symvolika roslynnoi nominatsii u dramy-feierii Lesi Ukrainky «Lisova pisnia» [Symbols of plant nomination in Lesya Ukrainka's drama extravaganza «Forest Song»]. *Lesia Ukrainka i suchasnist – Lesya Ukrainka and modernity*. Lutsk : RVV “Vezha”. T. 4, b. 2. 266–275.
3. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: Dictionary-reference book]. Kyiv: Dovira, 2006. 703 p.
4. Kozhevnikova, S. (2001). “Kvitchasti virshi” Lesi Ukrainky [“Flower Poems” by Lesya Ukrainka]. *Visnyk Zhytomirskoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Zhytomyr Pedagogical University*. 7. Zhytomyr. 63–65.
5. Levchenko H. (2012). Kvitkovyi styl ta ulamky orfichnoho mifu v lirytsi Lesi Ukrainky [Floral style and fragments of Orphic myth in the lyrics of Lesya Ukrainka]. *Slovo i chas – Word and time*. 2. 21–31.
6. Lysty Lesi Ukrainky [Letters of Lesya Ukrainka]. *Lesia Ukrainka. Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti – Lesya Ukrainka. Encyclopedia of life and work*. URL : <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1897/18971128.html> (Last accessed: 22.07.2021).
7. Mazepa M. (2016). Lesia Ukrainka v poetychnii retseptsii Volodymyra Luchuka [Lesya Ukrainka in the poetic reception of Volodymyr Luchuk]. *Slovo i chas – Word and time*. 12. 41–48.
8. Maftyn N. (2019). Ideal krasny u tvorchosti Lesi Ukrainky [The ideal of beauty in the work of Lesya Ukrainka]. *Dyvoslovo*. 2. 39–45.
9. Myzak N., Yaremchuk A. (2017). Bibliina symvolika u tvorchosti Lesi Ukrainky [Biblical symbolism in the works of Lesya Ukrainka]. *Relihiia ta sotsium – Religion and society*. 3–4. 79–87.
10. Slovnyk symvoliv [Dictionary of symbols] / red. O. I. Potapenko, M. K. Dmytrenko. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm> (Last accessed: 21.07.2021)
11. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970–1980)]. URL: <http://sum.in.ua/s/lomykaminj> (Last accessed: 21.07.2021).
12. Sukach N. (2020). Choloviky Lesi Ukrainky: sekrety osobystoho zhyttia velykoi zhinky [Lesya Ukrainka's men: secrets of a great woman's personal life]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian literary newspaper*. 4. 5.
13. Suliatytskyi M. (2021). Natsiotsentryzm yak svitohliadna osnova tvorchosti Lesi Ukrainky [National centrism as the ideological basis of Lesya Ukrainka's work]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian literary newspaper*. 2. 1, 18.

14. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* [Complete academic collection of works]. In 14 vols. Vol. 5. *Poetic works. Lyrical and epic works*. Lutsk. 928 p.

15. Franko I. (1981). *Zibrannia tvoriv* [Collection of works]. In 50 vols. Vol. 31. *Literary-critical works: 1897–1899*. Kyiv. P. 263.

V. V. DATSIUK

Teacher of Verbal Disciplines,

*Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine*

E-mail: datsyk8229@ukr.net

http://orcid.org/0000-0002-3225-2902

L. M. SHUST

Candidate of Philological Sciences,

Teacher of Verbal Disciplines,

*Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine*

E-mail: lyud_myłka@ukr.net

http://orcid.org/0000-0001-6761-5497

O. M. HONCHARUK

Candidate of Pedagogical Sciences,

Teacher of Verbal Disciplines,

*Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine*

E-mail: super_lenagoncharuk@ukr.net

http://orcid.org/0000-0001-8777-089X

SYMBOLISM OF FLOWERS IN THE POETRY OF LESYA UKRAINKA

One of the brightest examples of concrete-historical and universal syncretism through conditional forms and mythology, philosophical comprehension of the symbolism of trees, plants, flowers in Ukrainian literature is Lesya Ukrainka's creativity. The richness of images and symbols, their innovative interpretation and giving new shades to the traditional sound – all this is about lyrics of poetess.

Most often the images of flowers are not concretized in the poems, it means that rather abstract concepts are used: spring flowers, spring blossom, colourful flowers. Therefore, the reader is free to imagine every colour and every flower that only blooms in spring. They are mainly associated with spring, the awakening of nature after sleep and desolation. At the same time, the flower is a symbol of honor, glory and exaltation. It is the presence of flowers that can beautify life, fill it with new meanings, alleviate hard work or mental suffering. In a traditional folklore key, a young girl is compared to a flower. In a number of works the antithesis is built on the image of flowers.

The images-symbols of roses and lilies as the author's favourite flowers are analyzed in more detail. Attention is paid to the poeticization of exotic flowers: pomegranate, magnolia, mimosa.

A special place in Lesya Ukrainka's intimate lyrics is poetry in the prose “Your Letters Always Smell of Withered Roses”. Here the image of a rose acquires a new tragic sound, amplified by the epithet withered.

Personal pain and hellish longing, tragic sadness and grief in Lesya Ukrainka's poetry are intertwined with national grief. In such conditions the Rockfoils flower which has won all and has blossomed over death.

In Lesya Ukrainka's poems there are many interpretations of the image-symbol of a flower. They became an integral part of the imagery of the poet's works, gave them originality, diversity.

Key words: symbolism, flower's poems, poetry of Lesya Ukrainka, images-symbols, flowers.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2021

The article was received 09.04.2021